

Dobszay László

Rajeczky Benjamin halálának ötödik évfordulójára

Iustum deduxit Dominus per vias rectas – Az igazat az Úr vezette egyenes utakon... – mondja a Biblia. Ha a befejezéskor nézünk vissza erre az útra, akkor meglátszik, mily egyenes volt. Amíg azonban magunk járjuk vagy csak nézzük ezt az utat, bizony nagyon kanyargósnak tűnik. Milyen kanyargós volt Rajeczky Benjamin útja közel 90 év alatt, s mily egyenesnek bizonyul most, 5 évvel halála után.

Egerben született, nem messze az életében oly nagy szerepet játszó Pásztótól. És fordult akármerre életének sora, jellemében mindvégig bennmaradt egyszerű szüleinek, a tájnak, a palóc embernek hatása. Aki ismerte őt, emlékezik, hogy egyéniségében a legmegnyerőbb talán éppen az volt, hogy e nagy tudású, világot járt kiváló tudós oly egyszerű maradt, a szó legjobb értelmében a nép, sőt mondanám: e nép, a Heves-, Nógrád-vidék népének fia.

Az egri cisztercieknél töltött iskolaévek egy életre e renndhez kötötték. Mily nagy szerencse, hogy éppen egy ily nagy hagyományú, a középkorban alapított, a liturgia és a szent zene iránt odaadással viseltető renddel került kapcsolatba! Ő nem egy modern, tanáriúri szerzetesrend tagjának vallotta magát, még tanárúrként sem, hanem mindig egyszerű barátoknak, ahogy szerette mondogatni, s e rend hagyománya, műveltsége őt máris hozzákötötte a középkor történelméhez, egyháztörténelméhez és a gregoriánhoz.

„Tartsd meg a törvényt, és a törvény megtart téged” – szól a régi maxima. Az a törvény, mely nem írásban jelentkezik elsősorban, hanem a mindennapok életszabályaiban, szokásaiban, stílusában, s mellyel ő Zircen találkozott, tényleg megtartója lett nehéz, annyi buktatóval sűrű életében. Bármerre fordult élete, akár Pásztón gazdálkodott, hogy a rend megélhetéséről gondoskodjék, akár naponta Pestre utazott, hogy ott órákon át népdallejegyzések fölött görnyedjen, akár külföldi kollégák körében beszélgetett 4–5 nyelven, akár a megaláztatásokat kellett tűrnie – életét mindig ennek a rendnek fegyelme tartotta rendben, s jelképesnek mondhatjuk, hogy a breviáriumot, melyet már 15 éves korában a kezébe adtak, egyetlen napon el nem hagyta, s akár egymagában is elénekelte késő öregkoráig pásztói szobácskájában.

Innsbruck jelentette a nagy kitekintést: nemcsak a kiváló teológiai és zene-történész professzorok körül kialakult intenzív szellemi életet, hanem a nemzetközi közegben való forgolódást. A szerény családi ház tisztasága és józan-sága itt találkozott össze őbenne a legmagasabb intellektuális igény, ízlés, szellemi érdeklődés eleveenségével. Mily ritkán van együtt a kettőt úgy, ahogy őbenne megvolt!

Kodály környezetében ez a kettős műveltség, az emberi és a tudósi igazi egyéni pecsétet kapott. Nem a nemzetközi tudományos élet egy-a-soktucatból szereplője lett, hanem szinte rákényszerült arra, hogy fáradhatatlan szellemi munkával egybegondolja, szintetizálja a megoszlottat. A népdal, a magyar zenei örökség egyik oldalon, a Fickertől tanult középkori zenetörténet,

az Innsbruckban elsajátított nagy európai gregorián a másik oldalon: nem volt elég, hogy mindkettőt magában békés együttélésre kényszerítse, neki meg kellett találnia azt, ami a kettő gyökerében közös. Ez a feladat, amit egy-egy nagy elme egy nemzedék számára tűzött ki célul, neki élete személyes feladatává vált, olyan feladattá, melyet szinte előre jelzett az Eger–Innsbruck–Budapest földrajzi pálya.

Amit diákjainak nyújtott a ciszterci gimnáziumban, magában is elég lett volna egy élet művének. De erről beszélhetnek, s beszélnek is e diákok. Nekünk most a személyiség kifejlődésében kell meglátnunk ezen évek helyét. Itt, a gimnáziumban lett igazán végigvitt, teljesített munkává az, amivel Kodály őt és társait megbízta. Ha igaz, hogy „tanítva tanulunk”, Rajeczkyben is a tanító évek mélyítették el és tették egészen sajátjává azt, amit akár Innsbruckban, akár Kodály mellett tanult. Ne feledjük, diákjai Magyarországon először énekeltek Perotinust – és egyben először mutatták be Bartók zenekar-kíséretes kórusait. Ezeknek az éveknek köszönhetjük az Énekes ABC-t, azokat a barátságokat, melyek élete további sorát is meghatározták, de ezek az évek bontakoztatták ki benne azt a képességet is, mely az emberi érintkezés igazi mesterévé emelte. És még egy: számára a pedagógia mindig a valós értékek közvetítésének megalkuvástól mentes, de mondhatnánk, user-friend, a diákokkal való közösségben megvalósított gyakorlata volt. Őt sohasem kísérte meg sem a pedagógiai sikerekért való kompromisszum puhánysága, sem a merő tekintélyi hivatkozás keménysége. A gimnáziumi évek látszólag megakadályozták a tudós kibontakozását. De utolsó harminc évében láttuk, mily nagy tudást és mily biztos ítélőképességet szerzett e férfiévek alatt.

Azután jött a háború, s rendjének gazdasági szükségletei őt beplántálták Pásztóba, ebbe a városba, melynek otthonias védelme nélkül a családtalan, magányos férfi budapesti taposómalmát aligha bírta volna. Itt visszakerült végre azon bácsik és nénik közé, akikkel úgy tudott szót érteni, mint a világ leghíresebb professzoraival, s akik éppúgy maguk közül valónak érezték, mint a világ leghíresebb professzorai.

A népzene, mely a gimnáziumi évek alatt terjesztésre, propagálásra váró szép eszme volt számára, a rend feloszlata után, a Néprajzi Múzeumban végzett munka során lett megdolgozott, egészen magáévá érlelt tapasztalati kincs. Az 50-es évek vasútján naponként Pestre utazni, papként végezni munkáját egy ideológiailag reflektorfényben álló világi intézményben, közben sokakat nevelni a szabadoktatás formái között (magam is így találkoztam először vele egy TIT népzenei előadáson) – bizony harmadszor kellett szinte új életet kezdenie. Az egyik legnagyobb dicséret, amit reá elmondhatunk, hogy egy jottányit fel nem adott az ötvenes években önmagából és eszményeiből, de ugyanakkor a nyíltság és barátság olyan hangján beszélt változtatás nélkül mindenkivel, hívővel és kommunistánál, meghunyászkodóval és gazemberrel, funkcionáriussal és portással, ami példaadó lehet ma is mindannyiunk számára.

Kodály 1962-ben hívta át a Népzene Kutató Intézetbe, az Intézet válságos pillanatában. Azonnal engedett a hívásnak, s teljes személyi erőbedobással kezdett hozzá a Sirató-kötet szerkesztéséhez. Nem csak penzum volt számára, hanem – mint számos e tárgyú cikkéből kiderül – ismét csak egész látás-

módját befolyásoló, eddigi tapasztalataival összegondolt új ismeretanyag. Most térhetett vissza újból a középkor-kutatáshoz is, s nem restellte megírni azokat a kis megfigyelésekből, apró témákból álló cikk-sorozatokat, melyeket mások már 30–40 éves koruk körül letehetnek az asztalra. Csak később derült ki, hogy nem volt ez hiábavaló. És most adatott meg neki, hogy tudományos gondolkodásában is társakat kapjon, tanítványokat, akikben ugyanakkor szellemi beszélgetőtársakat is keresett és talált.

A hároméves igazgatói periódus Kodály halála után látszólag megviselte őt, új akadályokat és kudarcokat rejtett. Nem volt könnyű megbékélnie azzal, hogy saját munkatársai jelentsék fel, s mozdíttassák el vezetői helyéről. És láss csodát! Ekkor kezdődött a nagy gondolkodó igazi kibontakozása, az élet apró építőkockáinak összerendeződése, s mi bámulattal néztük, ahogy a mellőzést befelé fordulásra használja, a gyengülő hallás egyre intenzívebb belső munkára készíti, mindaz a sokféle, amit tanult és kimunkált az évtizedek alatt, most egy egységes képnek válik nélkülözhetetlen részévé. Miközben marad a mindenki felé való nyíltság, a harag nélküli jókedély, az azonnali, halogatás nélküli segítőkészség.

Valóban, a kanyargós ösvény egyenes útnak bizonyult. *Iustum deduxit Dominus per viam rectam* – az igazat az Úr vezette egyenes utakon. S nyugodtan folytathatjuk az idézetet: *et ostendit illi regnum Dei* – és megmutatta neki az Isten országát.

36

